

Тема наукової роботи:

«Правове регулювання організації та діяльності аграрних холдингів у контексті забезпечення продовольчої безпеки України»

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Загальна характеристика правового регулювання організації та діяльності аграрних холдингів у механізмі забезпечення продовольчої безпеки України.....	5
1.1. Історія становлення та розвитку правового регулювання діяльності аграрних холдингів в Україні.....	5
1.2. Аграрні холдинги як суб'єкти правовідносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки України.....	9
1.3. Особливості правосуб'єктності аграрних холдингів як суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки України.....	16
РОЗДІЛ 2. Окремі аспекти правового регулювання діяльності аграрних холдингів компаній як елемента системи забезпечення продовольчої безпеки України.....	22
2.1. Аграрні холдинги у системі відносин щодо забезпечення достатності та стабільності запасів продовольства в Україні.....	22
2.2. Проблеми забезпечення дотримання аграрними холдингами безпечності та якості продукції як провідного принципу вітчизняної продовольчої безпеки.....	24
2.3. Позитивні аспекти та загрози щодо забезпечення інтересів України у системі міжнародної продовольчої безпеки, які впливають з діяльності аграрних холдингів.....	26
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Необхідно визнати, що діяльність аграрних холдингів на тлі глобалізації економічних відносин перетворилися на стабільний фактор функціонування сфери аграрного виробництва, від якого напряду і залежить продовольча безпека України. Однак, визначена проблематика є малодослідженою у науковій літературі і не має належного рівня правового забезпечення. У зв'язку з цим актуальності набули питання комплексного правового регламентування аграрних холдингів як суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки держави, надання їх загальної характеристики та дослідження правосуб'єктності. До цього часу в українській юридичній науці комплексні дослідження аграрних холдингів у контексті формування, реалізації правовідносин із забезпечення продовольчої безпеки на рівні дисертацій чи монографій відсутні. Саме наведені обставини й обумовили вибір теми даної наукової роботи.

Теоретичною базою даного наукового дослідження стали праці представників вітчизняної і зарубіжної науки у галузі аграрного, господарського законодавства та інших юридичних наук. Окремі аспекти діяльності аграрних холдингів порушувалися у наукових працях як вчених-правників, так і представників економічної науки, зокрема доцільно виокремити роботи С.С. Акманова, Х.Н. Алієвої, В.В. Дударенка, В.М. Єрмоленка, Д.В. Задихайла, Н.В. Ібрагімової, Д.В. Іващенко, П.Ф. Кулинича, І.В. Лукач, О.М. Савельєвої, О.Л. Смирнової, М.Ю. Солдатова, В.Ю. Уркевича, Т.О. Щетініної та інших провідних науковців.

Для дослідження окремих аспектів роботи важливого значення набула низка дисертаційних та монографічних досліджень, що стосуються організаційно-економічного та правового механізму забезпечення продовольчої безпеки держави (О.В. Вараксіна, В.В. Галушак, Т.В. Курман, С.О. Лушпаєв).

Мета й завдання дослідження. Метою наукового дослідження є виявлення особливостей правового регулювання організації та діяльності

аграрних холдингів та їх значення у механізмі забезпечення продовольчої безпеки України на підставі аналізу існуючих наукових положень та чинного законодавства України з урахуванням міжнародного досвіду.

Зазначена мета зумовила такі *завдання* даної наукової роботи:

- дослідити історичні етапи становлення та розвитку правового регулювання діяльності аграрних холдингів;
- визначити стан та характеристику нормативно-правового забезпечення цих відносин;
- виокремити юридичні ознаки аграрних холдингів як суб'єктів правовідносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки;
- навести класифікацію аграрних холдингів задля визначення їх ролі як суб'єкта забезпечення продовольчої безпеки;
- сформулювати поняття правосуб'єктності аграрних холдингів як суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки, а також визначити її співвідношення з категорією «правовий статус» агрохолдингів;
- надати характеристику ролі і значення аграрних холдингів у системі відносин із забезпечення достатності і стабільності продовольчих запасів;
- визначити місце аграрних холдингів у системі відносин із дотримання вимог щодо безпечності та якості продуктів харчування;
- проаналізувати стан дотримання інтересів України у контексті забезпечення аграрними холдингами міжнародної продовольчої безпеки.

Об'єктом дослідження є врегульовані нормами права суспільні відносини, що пов'язані з організаційною та функціональною діяльністю аграрних холдингів, а також відносини у сфері формування і забезпечення стану продовольчої безпеки.

Предметом дослідження виступають нормативно-правові акти України, якими врегульовано суспільні відносини організації та діяльності аграрних холдингів, а також відносини щодо забезпечення продовольчої безпеки.

Методи дослідження. Застосовувалися як загальнонаукові (діалектичний, системного аналізу, історичний, статистичний, структурно-функціональний,

формально-логічний) і спеціальні правові методи дослідження (історико-правовий, порівняльно-правовий, формально-юридичний). Так, зокрема, за допомогою діалектичного методу з'ясовано сутність розглядуваних відносин; із застосуванням історико-правового методу виокремлено історичні етапи розвитку правового регулювання діяльності агрохолдингів; за допомогою статистичного методу визначено роль цих товаровиробників щодо забезпечення продовольством, формально-логічний застосовувався при визначенні поняття «правосуб'єктність аграрних холдингів».

Структура і обсяг роботи. Робота складається з вступу, 2-ох розділів, 6 підрозділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 35 сторінок, в тому числі основного тексту 30 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ХОЛДИНГІВ У МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Історія становлення та розвитку правового регулювання діяльності аграрних холдингів в Україні

Трансформація вітчизняної економіки після здобуття Україною незалежності не могла не відобразитися і на сфері аграрного виробництва. У 90-ті рр. ХХ ст. розпочався так званий перехідний до ринкової економіки етап, який увійшов в історію як період появи і становлення різноманітних організаційно-правових форм господарювання в агропромисловому секторі України. Серед таких важливе місце займають аграрні холдинги, поява яких продиктована, здебільшого, законами ринку, а ніж правовими нормами в державі. Крім наведеного, як слушно зазначає В.Уркевич, становлення агрохолдингів є результатом глобалізації, оскільки часто питання їх заснування і організації пов'язане з залученням іноземного капіталу [1, с.115].

Враховуючи, що аграрні холдинги – це різновиди холдингів за сферою виробництва (сільське господарство), їм притаманні загальні історичні тенденції розвитку правового регулювання холдингових компаній в цілому з визначеною специфікою щодо їх статусу в аграрно-правових відносинах. Історичне становлення та розвиток холдингових відносин більшість науковців поділяють на етапи. Практичне значення такого поділу дає змогу відобразити процес появи холдингів та їх сутність, а також визначити орієнтири подальшого врегулювання за допомогою права наведеної групи суспільних відносин.

Зокрема, І. Лукач вбачає чотири основні етапи становлення холдингових компаній в Україні: дореволюційний (діяльність картелів, синдикатів); радянський (трести); період становлення незалежності України; період після прийняття Господарського кодексу України (далі – ГК). Проте науковець називає дореволюційний період прототипами холдингових відносин, а радянський період характеризує як такий, що нагадує існування холдингової групи у складі держави (в особі уповноваженого органу), державного тресту (головного підприємство) і залежних від нього дочірніх підприємств, коли між трестами, об'єднаннями та державою існували відносини залежності [2, с.29; 32; 34]. Таким чином, недоцільно вважати дореволюційні (до 1917 р.) чи радянські часи етапами розвитку правового регулювання аграрних холдингів. Варто зазначити, що це періоди формування передумов для розвитку холдингових відносин в аграрній сфері. Оскільки в традиційному (англосаксонському та європейському розумінні) холдинг – це юридична особа, що створюється шляхом встановлення контролю над іншими підприємствами корпоративного типу. Мається на увазі, що аграрний холдинг – це об'єднання капіталів різного походження (національного, іноземного, державного, приватного тощо), він функціонує на підставі плюралізму форм власності та ринкових механізмів, а не лише в адміністративно-командній системі подібно до часів СРСР, за яких діяли зачатки холдингових відносин. Важливим аргументом на доведення зазначеної тези є положення Земельного кодексу 1922 р., який передбачав скасування «назавжди» приватної власності на землю.

Право користування землями сільськогосподарського призначення надавалося: «а) трудовим хліборобам та їх об'єднанням; б) міським селищам; в) державним установам і підприємствам». Подібно до вище наведеного Земельний кодекс УРСР 1970 р. закріплював монопольне право державної власності на землю [3, с.561; 732]. Отже, без рівності усіх форм власності на основний засіб аграрного виробництва стверджувати про існування, як правило, інтернаціональних агрохолдингів є не доцільним.

Становлення правового регулювання діяльності аграрних холдингів відбувалося у рамках перехідної економіки після 1991 р. Під становленням варто розуміти «формування чогось у процесі розвитку» [4, с.649]. Так, процес формування бази законодавства у сфері регулювання холдингових відносин, в тому числі і аграрних, почався з прийняття Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991р., якому було закріплено право господарських товариств створювати дочірні підприємства унітарного типу. Декрет КМУ «Про режим іноземного інвестування» від 20.05.1993 р. став правовою основою для створення дочірніх підприємств. А в Постанові ВРУ «Про затвердження Державної програми приватизації майна державних підприємств» від 7.07.1992 р. суб'єктами приватизації визнавалися холдинги [2, с. 36]. На цьому етапі заслуговує на увагу Указ Президента України «Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації» від 11.04.1994 р., в якому наведено визначення холдингової компанії, зазначено процедуру її створення, вказано, що засновниками холдингу можуть бути не лише державні підприємства чи органи [5]. Таким чином етап становлення можна охарактеризувати як накопичення (часто безсистемне) нормативних актів з регулювання холдингових відносин.

Подальший розвиток правового регулювання пов'язують з прийняттям ГК України від 16.01.2003р. [6], ст.126 якого надано визначення холдингової компанії та віднесено її до різновидів асоційованих підприємств. Наведена правова норма змінювалася декілька разів. Аспекти створення, організації та діяльності аграрних холдингів регулюються також ЦК України, в якому,

зокрема, надано поняття залежного господарського товариства. Провідним законодавчим актом цього етапу є Закон України «Про холдингові компанії в Україні» [7], який спрямований на врегулювання усього спектру холдингових відносин (в більшості державних холдингів). Крім названого, стосуються унормування правового статусу агрохолдингів й інші закони та нормативно-правові акти цього етапу. Наприклад, у Законі України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.» від 18.05.2005 р. [8] проголошено, що державна підтримка конкурентоспроможного сільського господарства на основі інтеграції є пріоритетом державної аграрної політики.

Сучасний етап пов'язаний з прийняттям Податкового кодексу України від 2.12.2010 р. [9], в якому податкова правосуб'єктність аграрних холдингів викликає багато наукових дискусій. Національне законодавче поле оперує поняттями «дочірнє підприємство», «холдингова компанія», «материнська компанія», «пов'язані особи», однак їх застосування не отримало належної міжгалузевої уніфікації [10, с.123]. Важливого значення набув Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 р., оскільки будь-який агрохолдинг є акціонерним товариством. Заслужують на увагу зміни 2015 р. до Закону «Про холдингові компанії в Україні» [7], якими виключено положення про те, що холдингова компанія має бути зареєстрована в державному реєстрі холдингових компаній і визначено, що вона реєструється в загальному порядку.

Такий розвиток законодавства є відображенням того, як право «не встигає» за розвитком аграрних холдингових відносин. З економічної точки зору агрохолдинги історично розвивалися таким чином [11, с.99]: у період 2006-2010 рр. відбувається їх активний розвиток і накопичення земельних масивів; період 2011-2015 рр. є перехідною фазою між агресивним акумулюванням земельних ресурсів і підвищенням ефективності виробництва; під час періоду 2016р. – наш час притаманний пошук найбільш оптимальних форм господарювання все ще у стані певної законодавчої невизначеності (наприклад, ринку землі сільськогосподарського призначення). Отже, на сучасному етапі відбуваються невеликі зміни, як правило, щодо

окремих правових засад функціонування холдингових компаній.

Тому найбільш обґрунтованим видається виокремлення таких етапів розвитку правового регулювання організації і діяльності аграрних холдингів: 1) початковий (1991-2003 рр.), що характеризується формуванням правової регламентації засад холдингових відносин; 2) етап становлення (2003 – 2008 рр.), якому притаманна конкретизація та унормування правового статусу холдингів і їх активна діяльність на підставі законодавства; 3) сучасний етап (2008 р. – наш час), сутністю якого є врегулювання окремих аспектів холдингових відносин. Характерною рисою правового регулювання організації і діяльності аграрних холдингів є використання загальної правової бази, що застосовується для врегулювання даної групи суспільних відносин.

1.2. Аграрні холдинги як суб'єкти правовідносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки України

Загальновідомо, що в юридичній науці суб'єктами правовідносин вважають суб'єктів права, які вступили у правовідношення для реалізації своїх суб'єктивних прав та обов'язків [12, с.234]. Аграрні холдинги, виступаючи комплексними інтегрованим товаровиробником продовольства, чинять значний вплив на забезпечення продовольчої безпеки України. Постає необхідність у наданні загальної характеристики агрохолдингів як суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки. Детальні аспекти правосуб'єктності аграрних холдингів у контексті продовольчої безпеки буде висвітлено у наступному підрозділі. Наразі зазначимо, що низка досліджень у царині забезпечення продовольчої безпеки присвячена аналізу ролі аграрних холдингів та їх характеристиці саме з економічної точки зору, в якій агрохолдинг постає як частина організаційно-економічного механізму, що сприяє досягненню і підтримці продовольчої безпеки [13, с.26 ; 14; 15, с.122 та інш.]. В даній роботі ми не відмовляємося від традиційної економічної концепції, що визначає місце аграрних холдингів у системі взаємозв'язків (відносин) у сфері продовольчої безпеки, однак робимо

спробу визначити риси та види агрохолдингів як суб'єктів правовідносин із забезпечення продовольчої безпеки.

Для вирішення завдань дослідження необхідно стисло висвітлити ті механізми, що існують в державі з метою забезпечення продовольчої безпеки. Під останньою необхідно розуміти складову національної безпеки, що передбачає захищеність життєво важливих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою на принципах самозабезпечення безперешкодного фізичного та економічного доступу людини до продуктів харчування у кількості, асортименті, встановленого рівня якості та безпеки, необхідних для підтримання її здоров'я та звичайної життєвої діяльності [16, с.17]. Натомість в п.2.13 ст.2 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства» від 24.06.2004 р. [17] продовольчу безпеку визначено як захищеність життєво важливих інтересів людини, яка виражається у гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєвої діяльності. Варто погодитись з твердженням Т. Курман, що наведене визначення вбачається як необґрунтовано вузьке [18, с. 119]. Підтвердженням наведеного є Постанова КМУ «Деякі питання продовольчої безпеки» від 5.12.2007 р. [19], в якій економічну доступність продуктів харчування визначено лише як один з індикаторів продовольчої безпеки за основними групами харчових продуктів.

Т. Коваленко виокремлює ознаки продовольчої безпеки, якими є: поєднання внутрішнього і зовнішнього аспекту; її забезпечення виступає умовою реалізації конституційного права на достатнє харчування і достатній життєвий рівень; є складником внутрішньої екологічної безпеки; її гарантування є стратегічною ціллю державної аграрної політики; є своєрідною системою економічних та соціальних відносин як біосоціальної основи існування індивідууму, так і людства в цілому [20, с.37]. Інші науковці доповнюють наведене такими ознаками як гарантування продовольчої безпеки державою в особі компетентних органів; домінантність принципу самозабезпечення продовольством [16, с. 19].

Холдинги в аграрній сфері задля підтримання стану продовольчої безпеки вступають у різноманітні відносини залежно від предмету правового регулювання: екологічні, податкові (за їх допомогою стимулюється чи обмежується з боку держави виробництво і реалізація певного необхідного продукту), інвестиційні, земельні та інші. Важливого значення для агрохолдингів набувають відносини з протекціонізму аграрних товаровиробників, внаслідок яких діяльність аграрних холдингів має знаходити баланс між внутрішніми і зовнішніми ринками збуту продукції. Такий зовнішній характер правовідносин має дуалістичний характер. Зокрема, В. Жушман цілком справедливо виокремлює внутрішньодержавні і зовнішньодержавні відносини із забезпечення продовольчої безпеки [16, с.69]. У перших аграрні холдинги співпрацюють або підкоряються державі, яка повинна гарантувати забезпечення населення продовольством за рахунок внутрішніх зусиль за допомогою методів внутрішньодержавного регулювання. Щодо участі у зовнішньодержавних відносинах, то агрохолдингам слід брати участь в них з урахування міжнародних зобов'язань України. Так, прямо пропорційно на стан продовольчої безпеки впливають виконання домовленостей щодо інвестицій (суб'єктами яких є і агрохолдинги), торговельних, обмежувальних та інших зобов'язань.

Аграрний холдинг варто розглядати і з іншого боку: як сукупність внутрішньогосподарських відносин, що в своїй переважній більшості знаходять закріплення у локальних правових актах. Саме за допомогою таких відносин і відбувається безпосереднє виробництво сільськогосподарської продукції і пов'язані з ним процеси (переробка, реалізація тощо). Специфіка правовідносин в аграрних холдингах полягає в такому. По-перше, холдингова компанія та її дочірні підприємства володіють взаємними правами та мають взаємні обов'язки (наприклад, право холдингової компанії брати участь у загальних зборах дочірнього підприємства і її обов'язок відшкодовувати завдану шкоду). Однак дочірнє підприємство самостійності не втрачає. По-друге, холдингова (материнська) компанія встановлює контроль над дочірніми підприємствами на

підставі закону, договору чи статуту [2, с.68]. По-третє, холдингова компанія несе субсидіарну відповідальність за діяльність дочірніх підприємств у випадку банкрутства чи несплатоспроможності останніх, якщо вона якимось чином причетна до доведення до такого стану (ч.6 ст. 127 ГК [6]). Детальніше деякі особливості правовідносин у агрохолдингу див. у підр. 1.3.

Л. Гирник зазначає, що холдинги впливають на сферу агровиробництва таким чином: економічно (формування територіальних ринків і раціональне використання земельних ресурсів), соціально (інвестування) та екологічно (збереження родючості ґрунтів, забезпечення екологічної безпеки) [21, с.41]. Зрозуміло, що вчений наводить ідеальну модель, яка відображає значення цих товаровиробників в АПК України і, звичайно, часто не виправдовує себе. Вважаємо, що в контексті даного наукового дослідження наведені впливи (ефекти) доцільно екстраполювати і на сферу продовольчої безпеки, виходячи з її поняття та ознак. Оскільки стабільність забезпечення продовольством напряму залежить від інституційної складової продовольчої безпеки (внутрішні та зовнішні ринки). Інвестування виступає рушійною силою розвитку засобів виробництва аграрної продукції та механізмів, що забезпечують її доступність споживачу. Водночас екологізація аграрного виробництва має стати пріоритетом механізму забезпечення продовольчої безпеки задля забезпечення якості та безпечності продукції, вироблюваної агрохолдингами.

Враховуючи тісний зв'язок економічної та юридичної науки, представники першої достатньо детально виокремили риси власне холдингів, крім того традиційні економічні ознаки агрохолдингів [див. 2, 22 та інш.]. В контексті тематики даного наукового дослідження ми розглянемо характерні ознаки аграрних холдингів як суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки (юридичні ознаки), що є сутністю їх загальної характеристики.

По-перше, аграрні холдинги є виробниками товарної сільськогосподарської продукції в організаційно-правовій формі публічного акціонерного товариства згідно із ГК України [6] Законом України «Про холдингові компанії в Україні» [7]. Ця теза буде підтверджена надалі у роботі.

По-друге, агрохолдинги є учасниками відносин у механізмі забезпечення продовольчої безпеки поряд з державними органами, іншими товаровиробниками, фізичними чи юридичними особами. Оскільки агрохолдинги є виробниками сільськогосподарської продукції, то вони належать до суб'єктів аграрного права із спеціальною правосуб'єктністю. Варто зазначити, що позиції науковців щодо місця аграрних товаровиробників (в тому числі і холдингів) у системі відносин щодо продовольчої безпеки є дещо подібними. Так, В. Жушман відносить останніх до суб'єктів правовідносин із забезпечення продовольчої безпеки, а Я. Самсонова пропонує вважати виробників якісної та безпечної продукції суб'єктами організаційно-правового забезпечення формування і реалізації продовольчої безпеки [16, с.57; 82].

По-третє, організація та діяльність аграрних холдингів для визнання їх суб'єктами забезпечення продовольчої безпеки має бути спрямована на об'єкт правовідносин у сфері продовольчої безпеки. Таким об'єктом виступають суспільні відносини щодо забезпечення населення якісним і безпечним продовольством (як сільськогосподарською продукцією, так і сировиною постійно і на перспективу). Вважаємо, що навіть виключно експортоорієнтовані аграрні холдинги побічно можуть справляти свій вплив на об'єкт продовольчої безпеки (її інституційну складову, як-от зберігання продукції у їх сховищах, переробка тощо).

По-четверте, суб'єктивні права та обов'язки агрохолдингів, обумовлені приписами закону та локальними актами, включаються до змісту правовідносин із забезпечення продовольчої безпеки. Наголосимо, що перш за все, з локальних актів, а також з результатів господарської діяльності агрохолдингів, що знаходить відображення у звітах холдингу, який діє відповідно до закону, впливає його значення у продовольчій безпеці.

По-п'яте, правові зв'язки агрохолдингів у контексті продовольчої безпеки характеризуються поділом на внутрішньогосподарські, зовнішні та відносини між дочірніми підприємствами. Специфікою внутрішньогосподарських відносин у холдингу є особливий суб'єктний склад (материнська (холдингова)

компанія і дочірні підприємства). Внутрішні відносини складають значний обсяг усіх холдингових відносин. Це відносини щодо: створення дочірнього підприємства; затвердження його статуту; управління дочірнім підприємством; складання консолідованої бухгалтерської звітності. Їх суть полягає в субординації дій учасників холдингової групи, за якої головна компанія наділена правом визначення найважливіших рішень у сфері господарювання для інших учасників холдингової групи [23, с.19]. Зовнішні правові зв'язки аграрних холдингів полягають у відносинах з особами, які не є учасниками холдингової групи і регулюються цивільним, адміністративним, господарським, фінансовим правом тощо. Такі відносини можуть виникати як з діяльності материнської компанії, так і дочірніх підприємств. Прикладом може слугувати процедура публічних закупівель певного виду сільськогосподарської продукції, суб'єктами якої є замовник (державне сільськогосподарське підприємство) та учасник процедури закупівлі (дочірнє підприємство чи холдингова компанія) у разі нагальної потреби забезпечення продовольством за переговорною процедурою закупівлі (з урахуванням ст.1, 2, 35 Закону України «Про публічні закупівлі» від 25.12.2015 р. [24]). Щодо відносин між дочірніми підприємствами, то їх важко виокремити в окрему групу, що напяму регулюється законодавством (на відміну від внутрішньогосподарських і зовнішніх), однак ніщо не заважає врегулювати їх на локальному рівні агрохолдингової групи [2, с.80]. Їх специфіка проявляється в тому, що такі відносини мають горизонтальний характер і є, як правило, цивільно-правового спрямування (поставка, зберігання продукції тощо). Однак дочірні підприємства, вступаючи у такі відносини, мають враховувати також волю та інтереси головної компанії [25, с.14].

По-шосте, враховуючи вже розглянуті позитивні ефекти (впливи), що випливають з діяльності агрохолдингів, науковці виокремлюють їх діяльність як особливу форму інвестування в сільське господарство, що посідає чільне місце в забезпеченні продовольчої безпеки [1, с.118; 119; 16, с.52].

По-сьоме, аграрні холдинги, здійснюючи діяльність в Україні, виступають активним суб'єктом міжнародної продовольчої безпеки.

Класифікацію аграрних холдингів можна провести за декількома критеріями. Зазначимо, що вони мають переважно економічний характер.

За джерелами капіталу та способом утворення аграрні холдинги поділяються на продагрохолдинги (проникнення капіталу переробних підприємств через створення дочірніх агропідприємств); агропродхолдинги (аграрний капітал забезпечує розвиток переробної промисловості); фінагропродхолдинги (існують за допомогою фінансового капіталу несільськогосподарського походження); промагрохолдинги (існує за допомогою промислового капіталу, не пов'язаного з сферою агровиробництва); торгагрохолдинги (за рахунок капіталу, переважно, посередників) [13, с.27].

За напрямками діяльності виокремлюють виробничі; змішані; переробні; збутові агрохолдинги тощо. Зазначимо, що класифікація за даною підставою є достатньо умовною, оскільки навряд чи можна говорити про виключно збутовий чи переробний аграрний холдинг, враховуючи єдиний виробничий ланцюг. Проте наведений поділ може стосуватися дочірніх підприємств.

За галузями сільськогосподарського виробництва виокремлюють рослинницькі; тваринницькі; змішані аграрні холдинги.

За побудовою виокремлюють фінансові і галузеві агрохолдинги. Сутність перших у тому, що вони складаються з самостійних бізнес-одиниць, а холдингова (материнська) компанія здійснює лише фінансове керівництво. Для галузевих (аграрних) холдингів характерним є, як правило, зайняття лише сферою агровиробництва у декількох регіонах і наявність декількох виробничих підрозділів іншого виробничого спрямування [26, с.177].

За суб'єктами утворення аграрного холдингу виокремлюють державну холдингову компанію, яка утворюється відповідними органами та таку, що утворена іншими суб'єктами на договірних засадах (ст.3) [7]. Певною проблемою є відсутність встановлення чітких вимог у законодавстві до таких

суб'єктів [27, с.59]. Варто зазначити, що на даний час державних аграрних холдингових компаній не існує.

Залежно від територіальної ознаки доцільно виокремити національні та міжнаціональні агрохолдинги. Останні, в свою чергу, є головними у ТНК.

1.3. Особливості правосуб'єктності аграрних холдингів як суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки України

Правосуб'єктність аграрного холдингу – це його реальна здатність бути учасником відносин, які підпадають під регулювання аграрно-правовими нормами. Це, певною мірою, і стосується дійсної можливості холдингів виступати суб'єктом забезпечення продовольчої безпеки.

В науці зазначається, що володіння аграрною правосуб'єктністю виникає, коли: по перше, суб'єкт за своїми властивостями фактично може бути носієм юридичних прав та обов'язків і, по-друге, реальна здатність брати участь у правовідносинах виникає в силу юридичних норм [16, с.57; 58]. Я. Самсонова під правосуб'єктністю товаровиробників розуміє дозволена законом можливість набуття потенційних прав і обов'язків, які втілюються в процесі їх виробничої та іншої діяльності в конкретні права і обов'язки [28, с.53]. Крім того, правосуб'єктність має важливе значення для визначення правового статусу аграрних холдингів. Н. Ібрагімова, підтверджуючи наведене положення, виокремлює господарську правосуб'єктність холдингів як один з елементів їх правового статусу [29, с.10]. Такий підхід до співвідношення правового статусу і правосуб'єктності застосовує і В. Форманюк, на думку якого правосуб'єктність вказує на якості, якими має володіти суб'єкт права, щоб мати права та обов'язки (набути правового статусу) [30, с. 252; 254]. Таким чином, правосуб'єктність аграрних холдингів – це важлива передумова їх правового статусу, яка обумовлена юридичними властивостями, притаманними холдингам, з визначеною специфікою сфери аграрного господарювання, а також дійсна спроможність брати участь у правовідносинах

(в тому числі і у тих, що складаються під час забезпечення продовольчої безпеки України), що впливає з нормативного врегулювання аграрних відносин.

Перший аспект правосуб'єктності аграрних холдингів, що полягає у наявності в них властивостей задля того, щоб бути носієм прав та обов'язків, потребує більш детального висвітлення. Такими юридичними властивостями, на нашу думку, можуть бути особливості законодавчо встановленої процедури створення аграрного холдингу; віднесення його до виробника сільськогосподарської продукції; специфіка внутрішніх організаційно-управлінських та майнових відносин.

Порядок створення та реєстрації аграрних холдингових компаній визначено Цивільним кодексом України, Господарським кодексом України [6], Законом України «Про акціонерні товариства», Законом України «Про холдингові компанії в Україні» [7], в ст.3 якого зазначається, що холдингові компанії можуть утворюватися органами, уповноваженими управляти державним майном, державними органами приватизації самостійно або разом з іншими засновниками шляхом об'єднання у статутному капіталі холдингових корпоративних пакетів акцій (часток, паїв); іншими суб'єктами на договірних засадах. Наведене законодавче положення викликає низку логічних неузгодженостей. Перш за все, відсутні вимоги до засновників майбутнього агрохолдингу. Крім того, закон не передбачає переліку істотних умов договору про заснування аграрної холдингової компанії, що певною мірою дає змогу говорити про засновницький договір [31, с.81]. Однак варто звернути увагу, що для публічного акціонерного товариства, яким має бути агрохолдинг, установчим документом є статут, а не договір. Також залишається актуальним питання щодо виду установчого документу у випадку наявності лише одного засновника [32, с.132]. Як наслідок, такі законодавчі прогалини не дозволяють здійснювати належного контролю за діяльністю аграрних холдингів, дозволяють засновникам за допомогою іноземного капіталу несільськогосподарського походження виснажувати українські земельні

ресурси і нехтувати питаннями забезпечення продовольчої безпеки.

Чимале юридичне значення для визнання аграрних холдингів суб'єктами забезпечення продовольчої має їх віднесення до виробників сільськогосподарської продукції. Варто зазначити, що це питання набуло особливої актуальності у контексті податкової правосуб'єктності аграрних холдингів. На думку О. Савельєвої, при визначенні аграрної холдингової компанії потрібно обов'язково вказувати про те, що в корпоративних сільськогосподарських підприємств частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік має дорівнювати або перевищувати 75 % [33, с. 90]. П. Кулинич відстоює позицію, що агрохолдингова компанія не є особливою організаційно-правовою формою юридичної особи суб'єкта господарювання, а є різновидом публічного акціонерного товариства, що об'єднує й контролює аграрних товаровиробників [34, с. 321]. Таким чином постає необхідність розмежування понять «агрохолдинг» і «аграрна холдингова компанія».

Найбільш виправданим видається розмежування цих понять у співвідношенні ціле – частина, за якого холдинг слід ідентифікувати як групу підприємств, а холдингова компанія є системоутворюючим центром такої господарської системи [35; 36]. Розмежовуючи поняття «холдинг» та «холдингова компанія», В. В. Лаптев зазначає, що у межах холдингу фактичною правосуб'єктністю володіє холдингова компанія, яка і діє в інтересах учасників холдингової групи на підставі договору про створення холдингу [37, с. 116]. З такого твердження випливає, що аграрний холдинг в цілому володіє частковою правосуб'єктністю. Зокрема, Н. Ібрагімова обґрунтовує це таким: 1) холдингу притаманні риси стійкого, постійного утворення з єдністю мети і завдань; 2) діяльність кожного учасника холдингу пов'язана з діяльністю інших учасників і тягне за собою виникнення взаємних прав й обов'язків; 3) холдинг немає ознак юридичної особи, проте в окремих законодавчих актах він як група підприємств визнається учасником відповідних відносин; 4) холдинг бере участь у господарських відносинах

шляхом реалізації господарської компетенції, належної в одних випадках холдинговій компанії, а в інших – всім учасникам холдингу; 5) організація діяльності холдингу здійснюється з урахуванням майнової основи всіх його учасників [29, с.10; 11]. Тому, виходячи з змісту визначення сільськогосподарського товаровиробника, наданого у п.1.235 ст.14 ПК України [9], ним можуть вважатися аграрні холдинги як форми публічних акціонерних товариств за умови ототожнення понять «холдинг» і «холдингова компанія», коли остання набуває фактичної правосуб'єктності, передбаченої локальними актами з приводу виробництва сільськогосподарської продукції, оскільки до цього процесу задіяними є всі учасники холдингу (технологічний ланцюг). До того ж в науці взагалі пропонується взагалі визначити на законодавчому рівні агрохолдинг як організаційно-правову форму ведення товарного сільськогосподарського виробництва [38, с.16].

Щодо організаційно-управлінських відносин у аграрних холдингах зазначимо, що вони є основою внутрішньогосподарських відносин. Залежно від напрямків корпоративного управління воно може бути спрямоване на управління власністю чи пакетом акцій; управління виробничо-господарською діяльністю, включаючи інвестиційну, економічну, кадрову, збут; управління фінансовими потоками [2, с. 157]. В контексті тематики даної роботи нас, перш за все, цікавить другий різновид корпоративного управління. Зважаючи на складну структуру організаційно-управлінських відносин, варто погодитись з Р. Гуцолом, який виокремлює три рівні управлінських відносин у холдинговій групі: 1) внутрішні управлінські у холдинговій (материнській) компанії; 2) внутрішні управлінські в корпоративних підприємствах; 3) «зовнішні» управлінські між холдинговою компанією і дочірніми підприємствами в межах холдингу [39, с.88]. Також в межах третього виду найбільш яскраво проявляються відносини підпорядкування і контролю у різних формах [2, с.97].

Серед низки майнових відносин у аграрних холдингах, які безпосередньо чинять вплив на забезпечення продовольчої безпеки, доцільно виокремити земельні. Холдинги володіють землею на підставі оренди. Проблемними

питаннями при розширенні земельних масивів агрохолдингів є випадки, за яких договори оренди не проходять державну реєстрацію, а в тих що пройшли реєстраційний напис не дозволяє судити про те, яким органом і коли була проведена реєстрація; договори не містять усіх істотних умов договорів оренди та усіх додатків, при цьому тривалий час умови договорів не переглядаються; короткострокова оренда земельних часток є потенційно проблемним моментом у зв'язку з необхідністю переукладання договорів оренди після оформлення права власності на земельні паї та отримання власниками актів на право власності на земельну ділянку; оренда невитребуваних паїв також потенційно проблематична у зв'язку з можливістю витребування паїв їх власниками та достроковим припиненням оренди. З певних причин іноді холдинги не обробляють частину земель, що негативно впливає на їх стан [40, с.60; 62].

Другий аспект правосуб'єктності аграрних холдингів полягає у його здатності брати участь у правовідносинах із забезпечення продовольчої безпеки за умови наявності юридичних норм. За відсутності прямих нормативних вказівок, які передбачають участь аграрних холдингів у забезпеченні продовольчої безпеки така їх можливість в контексті даного дослідження буде доведена, виходячи із загальних засад правового регулювання.

Більшість правників погодиться з тим, що в Україні домінує загальнодозволенний тип правового регулювання, тобто заснований на поєднанні загального юридичного дозволяння у формі визнання права зі встановленням окремих обмежень за допомогою юридичних заборон [12,с.140]. Так, в ст.6 ГК України [6] закріплено принцип свободи підприємницької діяльності в межах, визначених законом. З одного боку, кожний агрохолдинг спеціалізується на виробництві, переробці та/або реалізації певних видів сільськогосподарської продукції, яку (які) він сам вільно обирає, виходячи з економічної доцільності чи інших факторів. З іншого боку, держава зобов'язується на конституційному рівні забезпечувати продовольчу безпеку як частину економічної безпеки, а отже, має створити такі умови (чільне місце серед яких мають займати правові, якими встановлюються «правила гри»), за

яких агрохолдинги зацікавлені вирішенням проблем у сфері забезпечення продовольчої безпеки.

Спробою надати значущості у механізмі формування продовольчої безпеки великим інтегрованим виробникам, якими виступають агрохолдинги, на нашу думку, слід вважати проект Закону України «Про продовольчу безпеку України» від 24.10.2012 р. Ст.13 Проекту закріплює напрями державної політики у сфері формування продовольчої безпеки і які спрямовані: на створення та впровадження нових технологій глибокої і комплексної переробки продовольчої сировини, методів зберігання і транспортування сільськогосподарської сировини та харчових продуктів; на активізацію інноваційної діяльності в галузях продовольчого комплексу шляхом формування територіальних агротехнопарків як інструментів інтеграції наукового, освітнього, інформаційного, фінансового і виробничого потенціалу на відповідній території в інноваційний комплекс та створення економічних умов стимулювання інноваційної діяльності; на реалізацію інвестиційної політики, спрямованої на впровадження інновацій, здатних за рахунок оновлення техніко-технологічної та організаційної бази виробництва забезпечити виробництво конкурентоспроможної продукції та інше. Детальніше про доцільність чи недосконалість механізмів цього Проекту, а також деяких інших актів зазначимо у другому розділі роботи.

Таким чином, правосуб'єктність аграрних холдингів складається з двох невід'ємних пов'язаних між собою елементів: першого – наявності в них властивостей задля того, щоб бути носієм прав та обов'язків; другого - здатності брати участь у правовідносинах із забезпечення продовольчої безпеки за умови наявності юридичних норм.

РОЗДІЛ 2.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ХОЛДИНГІВ ЯК ЕЛЕМЕНТА СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

2.1. Аграрні холдинги у системі відносин щодо забезпечення достатності та стабільності запасів продовольства в Україні

Забезпечення достатності та стабільності запасів продовольства є визначальною характеристикою стану продовольчої безпеки, що обумовлюються базовими первинними потребами людей і становлять основу соціально-економічної та політичної стабільності суспільства. Зазначимо, що наведені категорії слід вважати кількісними показниками стану продовольчої безпеки. У вже згадуваному Проекті Закону України «Про продовольчу безпеку» одним із складових індикаторів продовольчої безпеки розуміється кількісна та якісна характеристика стану, динаміки і перспектив фізичної та економічної доступності харчових продуктів для всіх соціальних і демографічних груп населення [41]. Однак забезпечення доступності неможливо без достатності продуктів продовольства.

Пріоритетними напрямками реалізації Стратегії розвитку аграрного сектору економіки до 2020 р., схваленої розпорядженням КМУ від 17.10.2013 р. [42] задля досягнення продовольчої безпеки є формування стратегічних продовольчих запасів держави. Варто погодитися з В. Уркевичем та Т. Курман, які відмічають провідну роль в забезпеченні продовольчої безпеки накопичення державою різних видів ресурсів, яке повинно здійснюватися під постійним контролем держави [16, с.33; 39]. В свою чергу наведене забезпечить достатній і безперебійний (стабільний) рівень споживання продуктів населенням.

Аграрні холдинги, на нашу думку, у системі відносин із забезпечення достатності та стабільності запасів продовольства слід розглядати як вид функціональних ресурсів з цільовою спрямованістю на гарантування

продовольчої безпеки. Однак статистичні дані свідчать, що за останні роки лише врожайність озимої пшениці в агрохолдингах була на 10–15% вищою порівняно з традиційними підприємствами, тоді як кукурудзи, соняшника, сої, ріпака – на 5–10% нижчою. Що стосується тваринництва, то лише 15% агрохолдингів займаються його розвитком. Продуктивність корів в агрохолдингах вища порівняно з традиційними господарствами на 21%, а середньодобовий приріст великої рогатої худоби на вирощуванні і відгодівлі – на 20%. Натомість середньодобовий приріст свиней на вирощуванні та відгодівлі нижчий на 15% порівняно з традиційними господарствами. Молоко і молокопродукти агрохолдинги реалізують переважно на зовнішньому ринку, а м'ясопродукти – на внутрішньому [43, с.77]. Проаналізувавши наведене, варто зазначити, що незважаючи на високий економічний потенціал холдингової форми господарювання, роль цих аграрних товаровиробників щодо забезпечення достатності і стабільності запасів продовольства не є визначною через низку правових чинників.

Перш за все, нагальною є потреба у прийнятті Закону України «Про продовольчу безпеку». Наведений Проект [41] у п.5, 7 ст.11, визначаючи індикатори продовольчої безпеки, передбачає орієнтацію на крупно товарних та інтегрованих суб'єктів господарювання. Це впливає з телеологічного (цільового) тлумачення наведеної норми і взагалі, з економічного значення аграрних холдингів у сфері продуктивності виробництва, інвестування тощо.

Важливим є неврегульоване питання щодо продажу земель, адже орендна форма землеволодіння не сприяє зацікавленості аграрних холдингів у праці «для держави». З точки зору господарського законодавства варто врегулювати організаційні аспекти діяльності агрохолдингів (вимоги до засновників чи джерела походження капіталу, що спрямовується на заснування агрохолдингу). Митне законодавство має сприяти уникненню маніпуляцій ним, наприклад, під час механізму «повернення ПДВ» великим експортерам сільськогосподарської продукції.

2.2. Проблеми забезпечення дотримання аграрними холдингами безпечності та якості продукції як провідного принципу вітчизняної продовольчої безпеки

Безпечність та якість продукції є невід'ємними частинами правового механізму гарантування продовольчої безпеки.

Аграрним законодавством України передбачено окремі правові аспекти забезпечення якісного виміру продовольчої безпеки. Варто згадати Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» у редакції від 22.07.2014 р. [44] та деякі інші спеціальні диференційовані нормативні акти. Наведеним Законом було запроваджено європейські моделі гарантування безпечності та якості продуктів харчування. Зокрема, він ґрунтується на процедурі НАССР (системі аналізу ризиків та контролю (регулювання) у критичних точках) – системі для ідентифікації, контролю, оцінки та аналізу ризиків, що є важливим для гарантування безпечності та якості продукції. Дана система мінімізує ризики, які створюються небезпечними біологічними, фізичними, хімічними факторами. Належне впровадження цієї системи у процес виробництва, переробки та реалізації сприятиме зростанню рівня захищеності національного споживача та підвищення рівня продовольчої безпеки [45, с.236]. Таким чином, вважаємо, що певною мірою аграрні холдинги можуть впроваджувати зазначені технології більш успішно, виходячи з високого інноваційно-інвестиційного потенціалу цих товаровиробників.

Однак, враховуючи невирішеність земельного питання в Україні, проблему іноземного бенефіціарства в аграрних холдингах, експортоорієнтованість вирощеної продукції, порушення сівозмін призводить до мінімізації позитивного впливу щодо забезпечення безпечності та якості української продукції. Реалізуючи концепцію максимізації власного прибутку, аграрні холдинги виснажують значні земельні площі привабливими комерційними культурами (соняшником, ріпаком тощо), часто безконтрольно

застосовуючи різноманітні добрива. На сьогодні це є одною з важливих економічних суперечностей розвитку аграрного сектору економіки [18, с.10].

В науці зазначається, що на якість продукції впливають такі фактори як якість праці, якість землі, матеріальна зацікавленість, технології виробництва [46, с.55]. Серед наведеного доцільно більш детально висвітлити положення стосовно забезпечення якості земельних ресурсів як запоруки безпечності та якості вироблюваної аграрної продукції. Вважаємо, що наведене варто розглядати в контексті екологізації традиційного сільськогосподарського виробництва. Екологізація повинна сприяти забезпеченню якості та безпечності продукції, що виробляється. З цього, О.Туєва і Т. Курман вважають, що запровадження екологізації аграрного виробництва передбачає вжиття низки правових, організаційно-управлінських та економічних заходів [18, с.230].

Таким чином, завданням правового регулювання в сфері забезпечення безпечності та якості продуктів харчування задля протидії нехтуванням аграрними холдингами зокрема принципом екологізації виробництва є активне стимулювання та контроль за дотриманням заходів у таких сферах: виробничо-господарської діяльності агрохолдингів (дочірніх підприємств) (обмежене використання ГМО, дотримання встановлених процедур та технічних регламентів, органічне аграрне виробництво); сфері раціонального використання та охорони земель та інших природних ресурсів; в господарсько-економічній сфері (наприклад, удосконалення штрафних санкцій за виробництво неякісної, екологічно небезпечної продукції рослинного і тваринного походження, розробка механізмів щодо компенсування шкоди завданої довкіллю). Цікавим є досвід Нідерландів та Бельгії, що полягає у відстежуванні якості продукції на усіх етапах технологічного ланцюга [47, с.137].

2.3. Позитивні аспекти та загрози щодо забезпечення інтересів України у системі міжнародної продовольчої безпеки, які впливають з діяльності аграрних холдингів

Проблема забезпечення продовольчої безпеки на сьогодні набула загальносвітового масштабу. Збільшення виробництва продуктів харчування, а також підвищення їх якості та безпечності є одним з найважливіших завдань світової економіки, що зумовлюється низкою чинників, як-от: подальше зростання населення планети; природні аномалії, виснаження ґрунтів наслідок нераціонального їх використання тощо.

Аграрні холдинги, маючи переважно іноземні джерела капіталовкладень, доцільно розглядати як суб'єктів забезпечення як національної, так і міжнародної продовольчої безпеки з певними застереженнями.

Беззаперечно, що агрохолдинги можна вважати доволі вдалою формою інтеграції та кооперування в сільському господарстві, оскільки вони об'єднують як безпосередніх виробників аграрної продукції (сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства), так і мають у своєму складі заготівельні, переробні, торговельні підприємства, що забезпечують замкнений цикл виробництва й переробки сільськогосподарської продукції, випуск напівфабрикатів і готової продукції, продуктів харчування, їх реалізацію споживачам. Агрохолдинги є активними учасниками інвестиційних правовідносин, що складаються у сфері сільського господарства, а значна їх частина є прикладом залучення іноземних інвестицій, адже їх активи утворені з використанням коштів іноземних інвесторів [48, с.15]. Така форма інвестування має стимулюватися державою. В.Зеліч вважає, що інших спеціалізованих договорів про діяльність транснаціональних компаній в Україні на даний час немає, окрім міжнародних договорів України про уникнення подвійного оподаткування та законів України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про режим іноземного інвестування», «Про акціонерні товариства в Україні», в яких встановлені порядки: портфельних та прямих іноземних інвестицій в

публічні акціонерні товариства в Україні шляхом придбання пакетів їх акцій; переходу підприємств України під повний контроль іноземного інвестора, тобто створення дочірнього підприємства, для чого необхідна згода Антимонопольного комітету України; порядок репатріації доходів іноземного інвестора з України; у вигляді дивідендів, процентів та роялті; порядок сплати податків на прибуток дочірніх підприємств та податку на доходи фізичних осіб дочірніх підприємств. Вчений наголошує на доцільності внесення змін в Закон України «Про режим іноземного інвестування» додаткових статей: при внесенні іноземною юридичною особою прямої іноземної інвестиції в сумарному розмірі більше 50% (контрольний пакет) обсягу статутного фонду підприємства України вона визнається «міжнародним холдингом» («бенефіціарним власником» підприємства України, яке, відповідно, визнається «пов'язаним» дочірнім підприємством міжнародного холдингу») і повинна: надати легалізовані документи країни юрисдикції про походження коштів інвестиції та їх оподаткування в країні юрисдикції; отримати в Антимонопольному комітеті України згоду на придбання контрольного пакету акцій та надати бізнес-план інвестиційних зобов'язань щодо діяльності свого дочірнього підприємства в Україні [49, с. 66; 68]. Варто погодитися з такими пропозиціями і вважати їх стимулюючими, виходячи з інтересів держави, оскільки вони сприятимуть зростанню прозорості капіталів, що вкладаються агрохолдингами в сільське господарство, які здатні забезпечити національну і бути суб'єктом відносин у сфері міжнародної продовольчої безпеки. Не менш важливими мають бути механізми поміркованої державної підтримки.

Способами подолання загроз щодо забезпечення інтересів України у системі міжнародної продовольчої безпеки виступають обмежувальні заходи, що втілюються в життя за допомогою методів державного регулювання. Необхідність економічних методів регулювання для аграрних холдингів полягає у створенні органами влади мотивів для впливу на їх господарську поведінку. На відміну від економічних методів, адміністративні методи необхідні для встановлення стандартів якості, потреб ринку та іншого.

ВИСНОВКИ

У даній науковій роботі проведено теоретичне узагальнення особливостей правового регулювання організації та діяльності аграрних холдингів, які виступають як невід’ємний суб’єкт правовідносин у сфері забезпечення продовольчої безпеки. Основні наукові результати дослідження одержано за допомогою вирішення поставлених завдань. Таким чином, в контексті зазначеної проблематики варто зазначити про таке.

По-перше, доцільним видається виокремлення трьох етапів розвитку правового регулювання діяльності аграрних холдингів в Україні. Перший - початковий етап (1991-2003 рр.) характеризується формуванням правової регламентації засад холдингових відносин. Другий – етап становлення (2003 – 2008 рр.), якому притаманна конкретизація та унормування правового статусу холдингів і їх активна діяльність на підставі законодавства. Третій – сучасний етап (2008 р. – наш час), сутністю якого є врегулювання окремих аспектів холдингових відносин, зокрема аграрних.

По-друге, стан нормативно-правового забезпечення холдингових відносин в аграрній сфері є вкрай незадовільним, особливо на сучасному етапі, з огляду на те, що аграрні холдинги переважно розвиваються хаотично за законами ринку, а не права. Характерною рисою правового регулювання організації і діяльності аграрних холдингів є використання загальної правової бази, що застосовується для врегулювання даної групи суспільних відносин.

По-третє, запропоновано та теоретично обґрунтовано визначальні юридичні характеристики (ознаки) аграрних холдингів як суб’єктів забезпечення продовольчої безпеки. Такими ознаками є наступні: 1) агрохолдинги є виробниками товарної сільськогосподарської продукції, а також учасниками відносин у механізмі забезпечення продовольчої безпеки поряд з державними органами, іншими товаровиробниками, фізичними та юридичними особами; 2) організація та діяльність аграрних холдингів для визнання їх суб’єктами забезпечення продовольчої безпеки має бути

спрямована на об'єкт правовідносин у сфері продовольчої безпеки; 3) суб'єктивні права та обов'язки агрохолдингів, обумовлені приписами закону та локальними актами, включаються до змісту правовідносин із забезпечення продовольчої безпеки; 4) правові зв'язки агрохолдингів у контексті продовольчої безпеки характеризуються поділом на внутрішньогосподарські (переважно організаційно-управлінські та майнові), зовнішні (складаються між материнською компанією або дочірніми підприємствами і особами, які не є учасниками холдингової групи) та відносини між дочірніми підприємствами; 5) аграрні холдинги виступають особливою формою інвестування в сільське господарство, що має як позитивні, так і негативні аспекти; 6) аграрні холдинги є важливими суб'єктами забезпечення міжнародної продовольчої безпеки.

По-четверте, класифікацію аграрних холдингів здійснено за такими критеріями як джерела капіталу; напрями діяльності; галузі сільськогосподарського виробництва; характер побудови; суб'єкти утворення; територіальна ознака. Домінування того чи іншого виду аграрного холдингу у межах класифікаційного критерію становить загрози забезпеченню продовольчої безпеки у вигляді можливої монополізації ринку (критерій поділу за галузями сільськогосподарського виробництва) чи незацікавленості капіталовкладеннях у сферу аграрного виробництва як передумови забезпечення продовольчої безпеки (поділ за джерелами капіталу).

По-п'яте, правосуб'єктність аграрних холдингів як суб'єктів забезпечення продовольчої безпеки – це передбачена нормативно-правовими актами спроможність аграрних холдингів брати участь у правовідносинах із забезпечення продовольчої безпеки. Доведено, що правосуб'єктність є основною складовою правового статусу агрохолдингів з визначеною специфікою сфери аграрного виробництва. Правосуб'єктність аграрних холдингів складається з двох невід'ємних пов'язаних між собою елементів: першого – наявності в них властивостей задля того, щоб бути носієм прав та обов'язків (особливості законодавчо встановленої процедури створення аграрного холдингу; віднесення його до виробника сільськогосподарської

продукції; специфіка внутрішніх організаційно-управлінських та майнових відносин); другого - здатності брати участь у правовідносинах із забезпечення продовольчої безпеки за умови наявності юридичних норм.

По-шосте, за рахунок високого економічного потенціалу аграрних холдингів як інтегрованої форми товаровиробників їм повинна належати провідна роль у забезпеченні достатності і стабільності запасів продовольства. Але через низку правових чинників (прогалини аграрного, земельного, господарського, митного законодавства) виникає незацікавленість аграрних холдингів у забезпеченні цих кількісних індикаторів продовольчої безпеки.

По-сьоме, виділено позитивні та негативні аспекти діяльності аграрних холдингів у системі відносин із дотримання вимог щодо безпечності та якості продуктів харчування. З одного боку, їх діяльність характеризується активним впровадженням процедур та механізмів, передбачених в оновленому законодавстві України, а з іншого боку відбувається нехтування наведеними вимогами задля реалізації власної концепції максимізації прибутку.

По-восьме, з'ясовано співвідношення забезпечення національної та міжнародної продовольчої безпеки за участю аграрних холдингів як таке, що в сучасному глобалізованому світі проблема продовольчої безпеки зачіпає всі держави без винятку. Певним вирішенням проблеми подолання продовольчої кризи у світі виступає діяльність аграрних холдингів, однак інтереси України у випадку їх діяльності на території нашої держави мають захищатися переважно стимулюючими та обмежувальними правовими приписами щодо організаційно-функціональних аспектів діяльності аграрних холдингів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уркевич В.Ю. Правові проблеми функціонування агрохолдингів в Україні. *Право та інновації*. 2013. № 4. С. 115-125.
2. Лукач І. В. Правове становище холдингових компаній : монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 240 с.
3. Іванов В.М. Історія держави і права України: підручник. К.: КУП НАНУ. 2013. 892 с.
4. Словник української мови: в 11 т. АН УРСР. Інститут мовознавства / за ред. І.К.Білодіда. К.: Наукова думка, 1970-1980 рр. Т.9. 916 с.
5. «Про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації»: Указ Президента України від 11 квітня 1994 р. № 224/94. *Урядовий кур'єр*. 19.05.1994. Втратив чинність на підставі Указу Президента України «Про визнання таким, що втратив чинність Указу Президента України від 11.05.1994 року» від 12.07.2007 р. №224. *Урядовий кур'єр*. 19.07.2007. №127
6. Господарський Кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст.144.
7. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 року. №3528-IV. *Голос України*. 2006. №89.
8. Про основні засади державної аграрної політики до 2015 р.: Закон України від 18.10.2005 року. №2982-IV. *Голос України*. 2005. №217.
9. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI в редакції від 01.01.2019 (дата оновлення: 02.01.2019). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 07.01.2019).
10. Задихайло Д. В. Господарсько-правова політика щодо об'єднань асоційованих підприємств холдингового типу. Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право : зб. наук. пр. Харків, 2012. Вип. X. № 2 (9). С. 119–130.

11. Дуб Б. Сучасний стан і тенденції економічної безпеки агрохолдингів в Україні. *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*. 2017. Vol. 3, № 1. С. 94-107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/areis_2017_3_1_10
12. Теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / О.В. Петришин, С.П. Погребняк, В.С. Смородинський та ін. ; за ред. О.В. Петришина. Х.: Право, 2014. 368 с.
13. Галушак В.В. Організаційно-економічні засади формування господарських структур ринкового типу в аграрному секторі: дис. ... канд. екон. наук. Тернопіль, 2010. 229 с.
14. Зелиско И.М. Роль аграрных холдингов в обеспечении продовольственной безопасности Украины. *Никоновские чтения*. 2009. С. 499-500
15. Вараксіна О.В. Формування організаційно-економічного механізму продовольчої безпеки України: дис. ... канд. екон. наук. Полтава, 2016. 220 с.
16. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки: монографія / О.М. Батигіна, В.М. Жушман, В.М. Корнієнко та ін. ; за ред. В.Ю. Уркевича та М.В. Шульги. Х., 2013. 326 с.
17. Про державну підтримку сільського господарства: Закон України від 24.06.2004 року. №1877-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №49. Ст.527.
18. Курман Т.В. Сталий розвиток сільськогосподарського виробництва: проблеми правового забезпечення: монографія. Харків: Юрайт, 2018. 376 с.
19. Деякі питання продовольчої безпеки: Постанова Кабінету Міністрів України від 5.12.2007 р. №1379. Урядовий кур'єр. 12.12.2007. №233
20. Коваленко Т.О. Поняття, ознаки та критерії продовольчої безпеки за законодавством України та інших держав. *Адміністративне право і процес*. 2018. №1 (20). С. 30-41.
21. Гирник Л.В. Діяльність агрохолдингів в Україні та їхній вплив на розвиток сільського господарства. *Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту*. 2016. № 1(20). С.35-43.

22. Залізко В.Д. Вплив агрохолдингізації сільськогосподарських підприємств на соціально-економічний розвиток сільських територій. *Економіка України*. 2013. № 6 (619). С.71-78.
23. Винслав Ю., Германова И. Холдинговые отношения и правообеспечение их становления в России и СНГ. *Российский экономический журнал*. 2001. №4. С. 19-32.
24. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р. №922-VIII. . *Відомості Верховної Ради України*. 2016. №9. Ст.89.
- 25.Портной К. Проблемы холдинговых правоотношений. *Юрист*. 2003. №6. С.14-18.
26. Мельник К.Б. Управління агрохолдингами в напрямку від масштабності до ефективності (з досвіду компанії «Авангард»). *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування*. 2013. № 181 (1). С.174-184.
27. Єрмоленко В.В. Проблеми правового регулювання створення і функціонування агрохолдингів в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування*. 2015. № 218. С.54-62.
28. Самсонова Я.О. Правові засади виробництва й реалізації виноградної продукції в Україні: монографія. Харків: Видавництво «С.А.М.», 2012. 176 с.
29. Ібрагімова Н.В. Правовий статус холдингів: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Вінниця, 2015. 20 с.
30. Форманюк В.І. Правова природа категорії «цивільна правосуб'єктність». *Правове життя сучасної України: тези доп. 10-ї ювіл. звітної наук. конф. проф.-викл. і асп. складу*. Одеса: Фенікс, 2007. С.252-254.
31. Никифоров О.В. Способи утворення холдингових компаній в Україні / *Економіка и право*. 2010. № 3. С.80–83.
32. Іващенко Д.В. Правові аспекти створення агрохолдингу. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С.130–133.
33. Савельєва О.М. Про визначення поняття «аграрна холдингова компанія» в законодавстві України. Сучасний стан і перспективи розвитку

держави і права в Україні очима студентів : зб. тез наук. доп. Всеукр. студент. наук. конф. (м. Дніпропетровськ, 12 березня 2010 р.). Дніпропетровськ. 2010. С 89–91.

34. Кулинич П.Ф. Правові проблеми охорони і використання земель сільськогосподарського призначення в Україні : монографія. К.: Логос, 2011. 688 с.

35. Шапошніков О. В. Холдинги як ефективне об'єднання підприємств на сучасному етапі розвитку економіки України. *Менеджер*, 2007. № 4 (42). С. 237–240.

36. Гончарова І. Холдинги в сучасній економіці. *Підприємництво, господарство і право*. Київ, 2010. № 7. С. 13–16.

37. Лаптев В. В. Субъекты предпринимательского права : учеб. пособие. Москва : Юрист, 2003. 236 с.

38. Алієва Х.Н. Правове регулювання реформування аграрних відносин за законодавством України та Російської Федерації: порівняльно–правовий аналіз: автореф. дис. ...канд. юрид. наук. Харків, 2010. 19 с.

39. Гуцол Р.І. Щодо характеристики управлінських відносин в агрохолдингах. Сучасний стан та перспективи розвитку земельного, аграрного, екологічного та природо ресурсного права: теорія та практика: матеріали наук.-практ. конф. (м. Харків, 7 грудня 2018 р.). Харків. 2018. С.87-89.

40. Данкевич А.Є. Особливості формування земельних відносин в агрохолдингах. *Інноваційна економіка*. 2013. №7. С.60-63.

41. Про продовольчу безпеку України: Проект Закону від 24.10.2012р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=11378&skl=7 (дата звернення: 14.01.2018)

42. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 17.10. 2013р. №806-р. Офіційний вісник України. 2013. №83. Ст.23.

43. Кузняк Б.Я. Роль агроформувань у задоволенні споживчого попиту населення та забезпеченні продовольчої безпеки України. *Економіка і регіон*. №3 (58). 2016. С.73-79.

44. Про основні принципи до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 р. №771/97-ВР в редакції від 4.04.2018 р. (дата оновлення 02.01.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення 14.01.2019)

45. Дударенко В.В. Агрохолдинги в механізмі правового забезпечення продовольчої безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2017. №3. С. 233-238.

46. Батракова Т.І., Кардашевська М.А., Дробілко В.В. Ресурсозабезпеченість підприємств АПК та її вплив на якість продукції. *Економіка і суспільство*. 2016. №7. С. 53-58.

47. Лушпаєв С. О. Поняття продовольчої безпеки за законодавством зарубіжних держав. *Форум права : електрон. наук. фах. вид.* 2015. № 3. С. 135–142. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_3_26.pdf (дата звернення: 05.01.2019)

48. Уркевич В.Ю. Суб'єкти інвестиційних правовідносин у сфері сільського господарства. *Актуальні питання інноваційного розвитку*. 2012. № 2. С. 12-17.

49. Зеліч В.В. Холдинги як структуроутворююча форма ведення міжнародного бізнесу в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. №6. С. 64-69.